

Lüübeki Arnold. Liivimaa pööramisest

Kaspar Kolk

Olulisim allikas liivlaste, latgalite ja eestlaste ristiusustamise ning selle käigus peetud sõdade kohta on Henriku Liivimaa kroonika,¹ latgalite ja eestlaste juures tegutsenud misjonäri ja Ümera lätlaste kogudusepreestri, tihti ka sõjaväepreestri ning kõigi kolme põlisrahva keele oskajana tõlgi või mõne Liivimaal viibinud kõrgema vaimuliku saatja osa täitnud Henricus'e kirjeldus sündmusist, milles ta sageli oli ka ise osalenud.² Meieni jõudnud kujul pärineb Henriku kroonika aastaist 1224–1227³ – kuigi on üsna tõenäoline, et Henrik kogus materjali ja võib-olla ka tähendas pikemaid kirjeldusi üles vähemalt mõnest misjonisõja episoodist juba aastaid enne seda. Lüübeki Arnoldi kroonika peatükk “Liivimaa pööramisest” on Henriku kroonika järel kõige mahukam kaasaegne kirjeldus misjoni- ja sõjategevusest Liivimaal, täpsemalt selle algfaasist, 1180-ndaist aastaist kuni 1210. aastani, ajast, mille jooksul alistati suuremalt jaolt liivlased ja läänelatgalid ning asuti allutama ka eestlasi. Välistest oludest tingitult on Arnoldi kroonika peatükil Henriku kroonikaga võrreldes kaks

olulist erinevust, millest ei saa siinkohal mööda minna. Esiteks on Arnoldi kirjeldus eemalviibija oma; teiseks oli Arnold, erinevalt Henrikust, kõrge vaimulik, mis tingib ka mõnevõrra teistsuguse suhtumise kujutatavasse. Nende kahe teguri mõjul on Arnoldi jutustus detailide poolest palju vaesem, olemata kaugeltki nii vahetu kui paljudes kujutatud sündmusis isiklikult osalenud Henriku oma. Samas sisaldab ta üht-teist, mis võis olla paremini kättesaadav just kõrgemais poliitilisis ringkonnas liikunud isikule: elu jooksul oli ta isiklikult kokku puutunud märksa rohkemate oma kroonika tegelasist ilmalike ja vaimulike võimukandjatega. Arnold kasutab ka tunduvalt rohkem kirjalikke allikaid, nii jutustavaid kui ka dokumentaalseid. Tähtsusetu pole seegi, et Arnoldi kroonika peatükk on ajaliselt varasem allikas kui HCL. Selle kirjutamise aeg on üsna täpselt määratletav: viimased sündmused, mida Arnold mainib, pärinevad aastast 1210, ning on alust arvata, et samal aastal ta oma kroonika kirjutamise ka lõpetas; hiljemalt 1213 mainib Arnold ka ise olevat oma tööd valmis (pikemalt allpool). Eriti liivlaste ristimise algjärgu osas on see oluliselt võrreldav Henriku kroonikaga, mis selle aja kohta on tunduvalt vaesem kui Eesti ristisõda kirjeldades.

Lüübeki Arnold ja tema kroonika

Arnoldi elust on teada suhteliselt vähe ja tema kroonika saamisloost veelgi vähem. Seda hoolimata sellest, et alates 1177. aastast tõenäoliselt kuni surmani oli ta umbes 35 aastat Lüübeki benediktiini kloostris esimene abt. Eluloo kohta on põhiallikaks vähesed märkused kroonikas ning üksikud üri-

¹ Heinrichi Chronicon Livoniae (Heinrichs Livländische Chronik), rec. L. Arbusow, A. Bauer (Scriptores rerum Germanicarum). Hahn, Hannover, 1955 (edaspidi tsiteeritud HCL; kroonika teksti on tsiteeritud peatükkide ja lõikude numeratsiooni järgi, A. Baueri eessõna ja märkusi lehekülje numbrite järgi); e. k. Henriku Liivimaa kroonika, tlk. R. Kleis, toim. ja komm. E. Tärvel. Eesti Raamat, Tallinn, 1982.

² Vt. H. Hildebrand. Die Chronik Heinrichs von Lettland. Mittler, Berlin, 1865; P. Johansen. Die Chronik als Biographie. Heinrich von Lettlands Lebensgang und Weltanschauung. – Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, N.F. 1 (1953) 1–24; HCL, lk. v–xv.

³ HCL, lk. xv–xviii.

kud, kus ta esineb väljaandja või tunnistajana.⁴ Teadmata on nii sünni- kui ka surmaaasta. Sünniaasta arvutamiseks on peamine pidepunkt tema mainimine diakonina Braunschweigis 1175. aastal: tõenäoliselt pidi ta selleks ajaks olema jõudnud vähemalt 25. eluaastasse ja seega olema sündinud hiljemalt 1151. a.⁵ Arvestades ta surmaaega, ei ole samas eriti tõenäoline, et ta sündinuks väga palju varem. Surmakuupäev on 27. juuni, kuid aastat pole teada. Dokumentaalsete allikate põhjal on kindel, et 1210. aasta sügisel oli abt veel tema, kuid 1214. aastal esineb ühes kuupäevaga dateerimata ürikus tunnistajana juba sama kloostri uus abt Gerhard.⁶ Et pärast kroonika valmimist, arvatavasti pärast 1210. a., kuid hiljemalt 1213. a. jooksul jõudis Arnold veel tõlkida ladina keelde Hartmann von Aue “Gregoriuse”,⁷ paigutatakse Arnoldi surm tavaliselt aastasse 1212 või 1213.⁸ Võimatu poleks ka 1214. Sellele, et ta ei taandunud abti kohalt näiteks halva tervise või kõrge ea tõttu juba enne surma (ja võinuks seega elada veel pärast 1214. aastat), näib viitavat Lüübeki ja Cismari kloostri abtide loetelu tõenäoliselt 13. sajandi lõpust pärineva sissekande sõnastus *qui cum triginta annis et amplius locum competenter rexisset, obdormivit in Domino*, ‘kui ta oli roh-

kem kui kolmkümmend aastat kloostrit korralikult juhtinud, heitis ta puhkama Issandas’.⁹ Abtikas saamisele eelneva aja kohta oletas Rudolf Damus, et Arnold saabus Lüübekisse koos teiste munkadega Braunschweigi benediktlaste kloostrist, kus valitsenud vaimse ümbrusega on seletatud muu hulgas ka Arnoldi hilisemat kirjanduslikku tegevust;¹⁰ hiljem on see leidnud täiendavat kinnitust sissekande näol nimetatud abtide loetelus, kus saabumine Braunschweigist on otse välja öeldud; Braunschweigi kloostri on 1175. a. ka dokumentaalselt mainitud üht diakon Arnoldit.¹¹ Tema abtikas oleku ajast on peale ta enda kroonika teadete säilinud ka 13 ürikut, mis valgustavad kloostri ajalugu.¹² Kroonikas ei nimeta ta ennast abt Arnoldiks, vaid autorina proloogis “Arnoldus, servorum Dei ultimus” ning kroonika tegelasena kolmandas isikus lihtsalt abtikas (2.21, 3.3); küll aga nimetab ta oma nime ja ametit eessõnas (*prefacio*) *Gregorius peccator*-ile ning viitab selle epiloois ka oma kroonikale.¹³ Isiklike kogemusi kajastab Arnold kroonika tekstis harva. Samas on kroonikat Arnoldi eluloo võimaliku allikana ka vähe uuritud; uurijaid on huvitanud ainult küsimus, kas Arnold osales sõjakäikudel Pühale Maale 1172. ja 1196/1197. a., kuid ühelele seisukohale ei ole

⁴ Eluloo teada oleva on koondanud R. Damus. Die Slavenchronik Arnolds von Lübeck. – Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, 3 (1876), (ka Göttingeni dissertatsioonina 1872) lk.195–210; täiendustega A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold von Lübeck. – S. Urbanski u. a. (Hgg.). Recht und Alltag im Hanseraum. Gerhard Theuerkauf zum 60. Geburtstag. Lüneburg, 1993 (De Sulte 4), lk. 207–219.

⁵ A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 211, oletab, et ta sündis hiljemalt 1152, sest diakonina pidi ta olema vähemalt 23-aastane; selline seos on siiski anakronistlik, vrd. P. Hinschius. System des katholischen Kirchenrechts. Guttentag, Berlin, 1869–1888, Bd. 1, lk. 18–19.

⁶ Codex Diplomaticus Lubecensis. Lübeckisches Urkundenbuch. 2. Abth. Urkundenbuch des Bisthums Lübeck. Hg. W. Leverkus. Stalling, Oldenburg, 1856 (edaspidi UB Bisthums Lübeck), 1.28.

⁷ Arnoldi Lubecensis Gregorius peccator, hg. G. Buchwald. Homann, Kiel, 1886 (edaspidi *Greg. pecc.*); selle uue väljaanne, mis ei olnud mulle kättesaadav, J. Schilling. Arnold von Lübeck. Gesta Gregorii Peccatoris. Untersuchungen und Edition. Göttingen, 1986 (Palaestra 280).

⁸ A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold... lk. 209 ja m. 15; lk. 230 ja m. 126.

⁹ Series abbatum S. Iohannis Lubicensis et Cismariensium, ed. O. Holder-Egger. – Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (edaspidi MGH SS) 13, 348–349.

¹⁰ R. Damus. Die Slavenchronik..., lk. 196–197, 200–204.

¹¹ Vt. A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold... lk. 211; B. U. Hucker. Die Chronik Arnolds von Lübeck als “Historia Regum”. – Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 44 (1988), lk. 98, m. 2; samuti “Gregoriuse” epiloois: in *Brunesvich educatus fuerim*.

¹² A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 214–216.

¹³ Vt. A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 208 ja m. 11–12.

jõutud ka ses osas.¹⁴ Arnoldi kroonika hõlmab ajavahemikku 1171–1210. Nagu Arnold ise nii proloogis kui ka epiloois (7.20) kinnitab, kirjutas ta oma kroonika jätkuks Helmoldi kroonikale, mis ulatub 1171. aastani.¹⁵ Proloogis väidab Arnold, et Helmold ei saanud oma kroonikat lõpule viia, nagu tahtnuks (*debito fine, ut voluit, non consummavit*). Helmoldi väljaandja B. Schmeidleri järgi ei tohiks sellele väitele liigset tähelepanu osutada, sest kuigi Helmoldi kroonikal pole selgelt eristuvaid lõpusõnu, võiks selle viimane peatükk oma sisult ja vormilt lõpupeatükiks sobida küll.¹⁶ Samas ei saa välistada võimalust, et Arnold oli Helmoldit isiklikult kohanud, kuna ülimalt tõenäoliselt sama Helmold esineb ürikuis teadaolevalt viimast korda 1177. a. Lüübeki benediktiini kloostri asutamisüriku tunnistajate seas;¹⁷ samal ajal võis ta kohata Arnoldit (kes pidi ju olema nimetatud üriku vastuvõtja) ja rääkida talle oma kroonika seisust ning sel juhul sai Arnold tugineda otseselt Helmoldilt kuuldule. Millal Arnold kroonika kirjutamist alustas, võib oletada vaid kaudsete andmete põhjal: A.-Th. Grabkowsky analüüsi põhjal kindlasti mitte enne aastat 1192, tõenäoliselt aga alles pärast 1200, kui Lüübek nautis rahuaega Taani võimu all.¹⁸ (Millal Arnold kroonika lõpetas, sellest allpool.)

Ülesehituselt on kroonika suhteliselt kirju. Kaks põhiteemat on Breemeni peapiiskopile alluvate piiskopkondade ala

kroonika ja Saksa keisririigi asjad, mida on samuti sageli jälgitud Põhja-Saksa perspektiivist. Mõlema põhiteemaga põimuvad oluliselt Saksa võimukandjate ristiretked Pühale Maale. Põhja-Saksa kaasaegse ajaloo ga seoses on palju juttu ka Taani sündmustest. Kohati on ajaloolise tausta mõttes lisatud kaugemate maade kirjeldusi, mis pakuvad huvi eelkõige kurioosumina (näiteks 3.8 kõrvalepõige Bütsantsi, 5.19 Kantsler Konradi Apuulia reisikiri, 7.8 Egiptuse ja Süüria kirjeldus), samuti seoses mõne ajaloolise sündmusega moraliseerivaid arutlusi mitmesugustel teemadel (näiteks 3.10 – Munkade kohutavast kõrkusest, 5.13 Kirjutaja pihtimus). Ajalisest järgnevusest ei ole alati rangelt kinni peetud: keskmaste sündmuste kirjeldus on enne lõpule viidud ja seejärel on ajas tagasi pöördutud vahepeal toimunud vähem oluliste asjade juurde. Seeläbi eristub Arnold rangelt annalistlikust põhimõttest. Nagu Helmoldi kroonika teises pooles, nii on ka Arnoldi 1., 2. ja osalt ka 5. raamatu peategelane Welfide soost Saksi ja Baieri hertsog Heinrich Lõvi. 3., 4. ja suuremalt jaolt ka 5. raamat on pühendatud keisririigile ja selle suhetele paavstivõimuga, samuti ristisõdadele; sama jätkavad ka 6. ja 7. raamat, mille keskseks teemaks kerkib Heinrich Lõvi poja Otto IV ja Friedrich Barbarossa poja Philippa pikaajaline võitlus keisri- ja kuningatrooni pärast, mille lõpetab Philippa ootamatu tap-

¹⁴ Vt. A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 218–219.

¹⁵ Kasutatud väljaandes: Helmoldi presbyteri Bozoviensis Cronica Savorum, rec. B. Schmeidler (SSrG). Hannoverae et Lipsiae, 1909. Kroonika uuem väljaanne on: Helmold von Bosau. Slawenchronik, hrsg. von H. Stöob. – Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr von Stein-Gedächtnisausgabe 19. Darmstadt, 1963 (2. tr. 1973).

¹⁶ lk. x.

¹⁷ Codex Diplomaticus Lubecensis. Lübeckisches Urkundenbuch. 1. Abth. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. T. 1–2. Aschenfeldt, Lübeck, 1843–1858 (edaspidi UB Stadt Lübeck), 1.5.

¹⁸ A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., 225–227. Elbest põhja pool asuvaist Saksa maist Taani võimu all vt. R. Usinger. Deutsch-dänische Geschichte 1189–1227. Mittler, Berlin, 1863; H.-J. Freytag. Die Eroberung Nordelbingens durch den dänischen König im Jahre 1201. – H. Fuhrmann u.a. (Hg.). Aus Reichsgeschichte und Nordischer Geschichte (Fs. Karl Jordan). Ernst Klett, Stuttgart, 1972 (Kieler Historische Studien 16), lk. 222–243; sama, Der Nordosten des Reiches nach dem Sturze Heinrichs des Löwen. – Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 25 (1969) 471–530; H.-O. Gaethke. Knud VI. und Waldemar II. von Dänemark und Nordalbingen 1182–1227. T. 1–3. – Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 119 (1994), lk. 21–99; 120 (1995), lk. 7–76; 121 (1996), lk. 7–44; E. Hoffmann. Lübeck im Hoch- und Spätmittelalter: Die Grosse Zeit Lübecks. – Antjekathrin Grassmann (Hg.). Lübeckische Geschichte. 3. tr. Schmidt-Römhild, Lübeck, 1997, lk. 107–121.

mine ning Otto üldine tunnustamine keisrina.

Kroonika trükiväljaandeis on traditsiooniks saanud pealkiri “Chronica Slavorum”, ‘Slaavlaste (või Slaavi või Slaavimaa) kroonika(d)’. B. U. Huckeris on see tekitanud õigustatud kahtlusi.¹⁹ Esiteks ei ole Arnoldil (erinevalt Helmoldist) slaavlaste alade allutamisest kuigi palju juttu. Teiseks, mis peamine, ei esine sellist pealkirja ka kesk-aegeis käsikirjades; kõigis käsikirjades, milles pealkiri on säilinud, on selleks “Historia abbatis Lubicensis” (nr. 4, 6) või “Historia abbatis Lubicensis de duce Heinricho” (nr. 7, 8). “Slaavi kroonika” nime on ta saanud seetõttu, et käsikirjades, millest tehti varasemad trükiväljaanded, esineb Arnoldi kroonika Helmoldi oma jätkuna. Asemele pakub Hucker pealkirja “Historia regum” (või “Historia regum, pontificum et Nordalbingie”) ning üritab tõestada, et kroonika tellijaks oli Otto IV.²⁰ See tundub siiski liiga julge oletus. Kuigi Otto kui keiser tõuseb kroonika lõpuosas tegelaste seas selgelt esiplaanile, ei viita kroonika tekst tervikuna siiski niivõrd lähedasele seosele Ottoga või jäägitule poolehoiule Welfidele. Ja kuigi Arnold, nagu enamik prelaate, näib Innocentius III eeskujul tunnustavat Ottot (6.2), ei ole ta samas ühelegi ilmalikule valitsejale pühendanud sellist kiidukõnet nagu Otto võistlejale Philippile (tema surma puhul, 7.12). Eksiteele viis Huckeri Arnoldi kroonika lõpuosas (aga mitte varem) kaks korda

kasutatud määratluse *historia/narratio regum* tõenäoliselt valesti mõistmine: fraasides 7.1 sissejuhatuses *ad prosequendam regum narrationem convertamur* (‘naaskem kuningate lugu jätkama’) ja 7.8 alguses *paululum dimissa historia regum* (‘jättes korra katki kuningate loo’) on *reges*, kelle ‘loost’, st. rivaalitsemisest jutt käib, ilmselgelt konkureerivad keisri- ja kuningatrooni pretendendid Philipp ja Otto IV. Alust ei ole Huckeri väitel, et kuna peatükile 7.1 eelnevale osale 6.19–20 *De subactione Grecie* ei eelne vahetult Philippi ja Otto lugu, vaid hoopis Taani ja Põhja-Saksa asjad, siis ei saa Arnold 7.1 seda ka “jätkata” ja järelikult tuleb *narratio regum*it mõista kui kogu kroonika pealkirja:²¹ tegelikult saab Arnold väga hästi jätkata 6.8 pooleli jäänud lugu. Veel otsitum on argument 7.8 kohta: 7.7 ei ole keisrite rivaliteedist, vaid Kölni peapiiskopi Bruno vabastamisest (*De liberatione Brunonis archiepiscopi*):²² loomulikult oli Ottot poolandanud ja Philippi vangistatud Bruno mangukann keisritevahelises võitluses ja kuulus seega kõige otsesemalt nende “lukku”. Huckeri jaoks on need *reges* hoopis Welfid: Otto IV ja ta isa Heinrich Lõvi; viimane polnud küll kuningas, kuid esindas teatud *Königsgedanke*’t, st. vastavaid ambitsioone.²³ Kuigi Arnold avaldab Heinrichile enamasti (kuigi mitte eranditult) poolehoidu, nimetab ta teda siiski alati ta õige tiitliga *dux*.²⁴ Samuti ei ole teada muid allikaid, mis viitaks Arnoldi ja Otto mingitele omavahelis-

¹⁹ B. U. Hucker. Die Chronik..., eriti lk. 98–103 ja 108–110.

²⁰ *op. cit.*, eriti lk. 111–116.

²¹ *op. cit.*, lk. 102.

²² *op. cit.*, lk. 101.

²³ *op. cit.*, lk. 109–110.

²⁴ Kolmandaks näiteks toob Hucker (*op. cit.*, lk. 102–103) Arnoldi vabanduse kroonika epilooigist: “Veniam legentium peto, ne quis presumptionis vel temeritatis arguere me velit, quia ista dictaverim, sciens quod multi gesta regum vel pontificum scripserint, sed ... non temeritate, sed caritate ista prosecutus sum, volens continuare hoc dictamen operi Helmoldi sacerdotis, qui de statu terre nostre et regibus sive principibus multa premiserat, precipue vero de vocatione vel subactione Sclavorum, que per nobilem ducem Heinrichum facta est, memorie fidelium perennare.” Siingi võib *gesta regum* tähendada sama, mis eelmistel juhtudel, kuid ilmselt ta siiski päris siia ritta ei kuulu – pigem tuleks seda mõista üsna üldistavalt, et paljud teised on kuningate ja piiskoppide tegudest (st. teoseid valitsejate elust ja tegudest) kirjutanud; lause lõpuosas, millega on tõepoolest austust avaldatud Heinrich Lõville, on teda nimetatud taas selgelt hertsogiks. “Kuningate” puhul tuleb silmas pidada, et peale Saksa omade on Arnoldil palju juttu ka Taani kuningaist, Elbest põhjas olevate Saksa alade tollaseist maaisandaist, kelle suhtes ta ei ilmuta negatiivset suhtumist.

tele seostele.²⁵ Lõpuks ei olnud Arnoldi positsiooniga isikul ka mingit vajadust kroonika tellija järele, ta võis seda teha ka omal initsiaatiivil.²⁶ Ja kui keegi talt töö tellis, poleks ta pruukinud seda varjata: “Gregoriuse” ees- ja järelsõnas viitab ta otse Lüneburgi Wilhelmile (Otto vennale) kui tellijale.²⁷ Mis puutub pealkirja, siis ei pruukinud Arnold oma tööd ise üldse pealkirjastada. Keskaegsetes käsikirjades esinev pealkiri (õigemini *incipit*) oleks hästi mõistetav kui ümberkirjutaja antud määratlus “*Historia* (kui žanr), mille on kirjutanud Lüübeki abt”. Trükkis ilmus kroonika esimest korda enam-vähem täielikuna 1581. a.²⁸ Esimeseks kriitiliseks väljaandeks võib pidada H. Bangerti oma.²⁹ Uuemal ajal on kroonika ilmunud ainult ühes kriitilises väljaandes: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores (MGH SS), T. 21, Hannoverae, 1869, lk. 101–250, rec. I. M. Lappenbergi [ja L. Weiland].³⁰ Peaaegu sama tekst ilma kriitilise aparaadita ilmus juba aasta varem MGH sarjas “Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum” (MGH SSrG) eraldi köitena.³¹ Mõningaid ettevalmistusi uueks väljaandeks

tehti juba 20. sajandi algul;³² 1970–1980-ndail alustas MGH uue väljaande jaoks materjali koondamist H.-J. Freytag, kelle töö jäi aga pooleli.³³ Seega põhineb ka käesolev tõlge Lappenbergi väljaandel. Teksti kujunemisloos seisukohast on oluline küsimus Liivimaad puudutava peatüki (või peatükkide) asukoht kroonikas. Alates Lappenbergi kriitilisest editsioonist, mille järgi kroonikale tänapäeval tavaliselt viidatakse, on see olnud 5. raamatu viimane, 30. peatükk. Varasemais trükiväljaandeis jaguneb Liivimaa peatükk kaheks, asudes kroonika viimases, 7. raamatus (7.8–9, st. Lappenbergi numeratsiooni järgi 7. ja 8. peatüki vahel). Selle koha peal asusid peatükid veel ka 1853. a. ilmunud Lappenbergi väljaannet ettevalmistava käsikirjalise materjali põhjal valminud J. C. M. Laurenti saksa tõlkes.³⁴ Sellise lahknevuse seletamiseks tuleb heita pilk käsikirjalisele traditsioonile. Peaaegu kõigis Lappenbergi väljaandele aluseks olevais tekstikriitiliselt olulisis käsikirjades (nr. 3, 5, 7, 8) paikneb Liivimaa osa 7. raamatus, käsikirjas nr. 3 seejuures kahe peatükina 7.19 järel, ning kuna käsikirja viimane leht puudub

²⁵ Arnoldi enda positsioone poliitikas on üldse äärmiselt raske hinnata. Vastavalt tegudele jagab ta kord kiitust, kord laimust nii sakslastele kui ka taanlastele, nii Otto IV-le kui ka Philippile, nii Heinrich Lõville kui hiljem ka tema Holsteini valdused endale saanud krahv Adolf von Schaumburgile, samuti paljudele piiskoppidele. Nende kõigi vägivaldseid või jumalakartmatuid tegusid ta taunib, samas vagadust, võitlusi paganatega või kiriklike institutsioonide toetamist kiidab. Üldiselt võib öelda, et Arnold säilitab lojaalsuse igauue vastu, kes parajasti võimul on. Ka dokumentaalsete allikate põhjal on näha, et ta ei vältinud kontakte ühegi leoriga, kuid ilmselt ei sekkunud ka aktiivselt poliitikasse. Ei tohi ka unustada, et ilmselt enamik Saksa ilmalikke ja vaimulikke võimukandjaid avaldas Otto ja Philipi võitlustes poolehoidu kord ühele, kord teisele poolele. Põhja-Saksa aladel lisaks sellele ka alludes vahelduva eduga Taani kuningale; Põhja-Saksa aadlike sümpaatiast ja sagedastest poolte vahetustest vt. Gaethke, eriti T. 2–3.

²⁶ A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 227–228.

²⁷ Greg. pecc., praef.: *Glorioso principi domino Wilhelmo de Lunenborch. ... opus quod nobis iniunxistis ... id vestra poscit instantia; epiloogis Paruimus, princeps, quamquam haut tolleranda iubebas.*

²⁸ Chronica Slavorum, seu Annales Helmoldi ... hisque subiectum derelictorum supplementum Arnoldi Abbatis Lubecensis, opera et studio R. Reineccii. Francofurti: apud Wechelum, 1581.

²⁹ Chronica Slavorum Helmoldi, Presbyteri Bosoviensis, et Arnoldi, Abbatis Lubecensis, rec. H. Bangertus. Lubecae: Statii Wesseli, 1659.

³⁰ Edaspidi tsiteeritud Arn. (Arnoldi tekst) ja Lappenbergi (eessõna).

³¹ Arnoldi Chronica Slavorum, ex rec. I. M. Lappenbergi recudi fecit G. H. Pertz. Hahn, Hannoverae.

³² J. Mey. Zur Kritik Arnolds von Lübeck. Diss. Leipzig, 1912.

³³ A.-Th. Grabkowsky. Abt Arnold..., lk. 220. Freytag jõudis kollatsioneerida käsikirjad 1*, 3, 5, 7 ja 10; neist viimase, 17. sajandist pärineva ja Vatikani raamatukogus asuva käsikirja olemasolu oli Lappenbergile teada, kuid tema ajal oli see kadunud, mistõttu ta ei saanud seda oma väljaande tarvis kasutada (vt. Lappenberg, lk. 112). Mingite uute järeldesteni Freytag ei jõudnud. Samas pole tema väljakirjutuste põhjal otsustades ka põhjust Liivimaa peatüki teksti muudatusi sisse viia. Siinkohal avaldan tänu dr. Wolfram Setzile Monumenta Germaniae Historica Instituudist, kes saatis mulle lahkelt koopiad H.-J. Freytagi märkmete asjasse puutuvatest osadest. Freytagi kogutu paikneb MGH arhiivis (kohaviit K 11).

³⁴ Die Chronik Arnolds von Lübeck. Berlin, 1853 (Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit 20).

ja tekst katkeb enne Liivimaa peatüki lõppu, pole päris kindel, kas kroonikal on ses käsikirjas olnud ka traditsiooniline lõpupeatükk (7.20, pealkirjaga “Satisfactio scriptoris”, ‘Kirjutaja vabandus’).³⁵ Vaid käsikirjas nr. 1* asub peatükk 5. raamatu lõpus.³⁶ Käsikirjad 4 ja selle ära kiri 6 sisaldavad mõlemad ainult kroonika alguse ja seega siinkohal asjasse ei puutu.³⁷ Omaette küsimus on juba 18. sajandiks kaduma läinud käsikirjaga nr. 2. Selle erinevad lugemid on meie ni jõudnud H. Bangerti editsiooni kõite lõpuosas pagineerimata lisana. Neist nähtub, et käsikirja tekst oli sarnane käsikirjaga nr. 1* (ja 1).³⁸ samas kui Bangertil pole mingit märkust selle kohta, et Liivimaa peatükid paiknenuks selles koodeksis kuskil mujal kui 7.8-9, kus nad asuvad kõigis ülejäänud Bangerti kasutatud käsikirjades (4, 5, 8 ja viimase ära kiri 9). Aga miks paigutab siis Lappenberg Liivimaa peatüki 5. raamatu lõpu? Nimelt ilmus Lappenbergi töö ja *Monumenta Germaniae Historica* projekti käivitamise aastakümnete jooksul päevavalgele 13. sajandist pärineva käsikirja nr. 1 kaks fragmenti (mis ei sisalda Liivimaa peatükki ega ka kumbagi kohta, kus see võinuks paikneda) ning samuti tõenäoliselt otse sellest käsikirjast 1579 tehtud terviklik ära kiri 1*; lisaks veel 1837. aastal ka 13. sajandi lõpust pärinev käsikirja nr. 3.³⁹ Seega osutusid nüüd kõik varem tuntud käsikirjad hilisemaiks: nr. 4, 5, 7 ja 8 pärinevad 14.–15. sajandist. Kas see kallutas ki Lappenbergi täielikult kõrvale jätma ülejäänud käsikirju ja tuginema nii palju kui võimalik üksnes käsikirjale 1/1*? Kahjuks Lappenberg oma teguviisi kuskil trükisõnas ei seleta ega põhjenda. Samas on menetlus, mil-

le käigus heidetakse kõrvale *recentiores* ja arvestatakse eelkõige vaid ühte või paari kõige vanemat (ning sageli alles hiljuti taasavastatud) käsikirja, 19. sajandi tekstikriitikas täiesti tavaline. Seletust Lappenbergi teguviisile hakkab otsima J. Mey. Ta jaotab käsikirjad lugemite grupeerumise alusel kahte rühma: esimesse (I) kuuluvad 1 (1*) ja 2, teise (II) kõik ülejäänud⁴⁰ – töö, mille vaikimisi oli ära teinud juba Lappenberg – ning asub seejärel tõestama, et I on kroonika algversioon, II aga uusredaktsioon, milles leidub nii üksikuid autori enda kui ka arvukalt natuke hilisema redigeerija muudatusi.⁴¹ Erinevused ka redaktsiooni vahel paiknevad peamiselt mikrotasandil: on asendatud üksikuid sõnu, muutelõppe, muudetud sõnade järjekorda. Lühidalt võib öelda, et II on keelelt ja stiililtunduvalt parem, lisaks grammatilisele ja retoorilisele paremusele on ka laenuline sõnavara paremini kooskõlas nt. *Vulgata* keelekasutusega. Vähesed sisulised erinevused ei anna edumaad kummalegi versioonile: kord on vigane või ebatäpne üks, kord teine. Seega lähtus Mey eeldusest (ja jõudis tulemusele), et redigeerija keele- ja stiilitaju, samuti Piibli-teksti tundmine pidi olema parem kui Arnoldi oma.⁴² Lisaks võib aru saada (kuigi seda Mey otsesõnu ei väida), et kujutatud sündmusi pidi redigeerija tundma umbes sama hästi kui Arnold ise. Iseenesest on see kõik täiesti võimalik: et korrektor parandanuks kohati Arnoldi keelt ja stiili, on mõeldav, sest Arnoldi keelekasutus on kohati üsna puine ja pisut ka agrammatiline (üks sõna võib hakata sageli korduma, valed rektsoonid, logisev süntaks liitlauseis jms.); samuti ei ole harmoniseeri-

³⁵ Ka käsikirjas nr. 10 paikneb Liivimaa peatükk kohas 7.8–9.

³⁶ Lappenberg, lk. 106–112 ja 114; J. Mey. Zur Kritik..., lk. 31, 56–57.

³⁷ Siiski on 1472. aastaga dateeritud käsikirjale nr. 6 lisatud pärast kroonika teksti katkemist umbes samal ajal veel 4 lühikest tekstikatket, mille hulgas on ka Arnoldi “De conversione Livoniae”, vt. Helmold (Schmeidler), lk. xxii–xxiii; kuna aga Lappenberg seda oma eessõnas ega ka kriitilises aparatis ei maini, võib aru saada, et kriitilises editsioonis pole seda käsikirja arvestatud; samuti pole võimalik otsustada, milline ajalooline väärtus sel olla võiks, st eelkõige seda, kas oli tegemist kuigivõrd iseseisva käsikirjalise pärimusega.

³⁸ Lappenberg, lk. 109; J. Mey. Zur Kritik..., lk. 18–20.

³⁹ G. Waitz. Arnoldus Lubecensis. – Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 7 (1839), lk. 617–619; W. Wattenbach – samas, 10 (1849/51), lk. 439; Lappenberg, lk. 106–110.

⁴⁰ J. Mey. Zur Kritik..., lk. 18–20, 20–37.

⁴¹ J. Mey. Zur Kritik..., lk. 39–75.

⁴² J. Mey. Zur Kritik..., *passim*, kokkuvõtvalt lk. 57, 68–69, 79–80.

mine Piibli keelepruugiga iseenesest midagi uut ega võimatut. Teiselt poolt aga tekib küsimus, kes see siis pidi olema, kes Arnoldist paremini ladina keelt oskas ja Piiblit tundis ning lisaks ka ajalooa sama hästi kursis oli? Kas poleks samavõrd võimalik, et Arnold kirjutas kroonika algselt suhteliselt heas ladina keeles ning vead tekkisid alles mõne pisut hooletu ümberkirjutaja käe all? Mey ei kaalu piisavalt ka võimalust, et juhul kui I on ikkagi varasem variant, võib kogu uusredaktsioon pärineda Arnoldilt endalt. Ei tohi unustada, et sisu poolest ei erine redaktsioonid teineteisest millegi olulise poolest, kui välja arvata Liivimaa peatüki asukoht ning mõned erinevused raamatuiks ja peatükkideks jaotuses (materjali järjestuses käsikirjade vahel rohkem erinevusi ei ole). Ka see, et üks koodeks on oluliselt vanem kui teised, tänapäeval iseenesest argumentiks ei kõlba. Niisiis ei ole senise uurimistöö seisu juures võimalik küsimustele kroonika algse kuju ja ülesehituse kohta veel lõplikult vastata ja seega oleks Liivimaa peatüki asukoha küsimuse lahendamine üldse üks väheseid pidepunkte, mis aitaks valgust heita kroonika erinevate redaktsioonide ajaloole. Sellele aga polegi üritatud seletust leida. Teksti struktuuri ja sisu analüüs igatahes kerget lahendust ei paku. Esmapilgul võiks öelda, et Liivimaa peatükk sobib võrdselt halvasti kõiki kolme kohta. (1) 5.30 paikneb kohas, kus kroonika on jõudnud järjega 1198. aastasse. Liivimaal toimus sel aastal Bertholdi martüürium, piisavalt tähtis sündmus, mida Arnold ka mainib, kuid ei ole ühtegi aastaarvu ega muud märki, et ta just selle sündmuse tõttu peatüki siia paigutas. Eelnevate peatükkide 5.25–29 sisuks on aastatel 1197–1198 toimunud ristsõda Pühale Maale, mille tulemused jäid poolikuks. Kuna Arnold lõpetab positiiv-

sete tulemuste nimetamisega, võiks Liivimaa ristiusustamine, mille tulemused on Arnoldi käsitluses samuti valdavalt positiivsed, siia järele sobidagi. Kuid järgnev peatükk 6.1 jätkab tegelikult vahetult 5.29 jutustust ristsõdijate tagasipöördumise ja Otto IV valimisega. (2) 7. raamatus katkeb 7.7-ga keisrite Philippi ja Otto võimuvõitluse kirjeldus 1207. aastaga (7.1–7.7) ja järgmine peatükk läheb ajas hulk aastaid tagasi ning ruumiski väga kaugele: peatükis 7.8 on väga pikk Egiptuse ja Süüria kirjeldus, mis pärineb aastast 1175.⁴³ Peatüki esimene lause ütleb, et järgneb kõrvalepöige, ...*paululum dimissa historia regum*, 'jättes korra katki kuningate loo'. Sellega on selgelt viidatud peatükile 7.7 ja Liivimaa-lugu siia vahele ei sobi.⁴⁴ Sellele järgneb 7.9 Ratzeburgi piiskopivahetus 1204 ning 7.10–11 peapiiskop Hartwigi surm ja sellele järgnenud segadused 1207–1208, seega Breemeni peapiiskopkonna ja Taanile alluva Põhja-Saksamaa asjad; vähemalt geograafiliselt oleks Liivimaa peatükk pigem siia sobinud.⁴⁵ (3) 7. raamatu lõppu, 7.19 järele (nagu on 13. sajandist pärinevas käsikirjas nr. 3) sobiks Liivimaa peatükk eelkõige sel puhul, kui oletada, et ta on lisatud muus osas juba valmis kroonikale alles lõpuks või isegi alles hiljem. Osaliselt näib seda toetavat see, et Liivimaa peatükis käsitletavad sündmused ulatuvad ainsana 1210. aasta kevadsuveni; 7.19 lõpetab Otto IV keisriks pühitsemisega Roomas 4. oktoobril 1209, millest teated pidid põhja saabuma hiljemalt 1210. a. algul. Huvitav oleks analüüsida läbivalt kogu kroonika sõnavara selle ühtsuse seisukohalt, sest nagu paljud keskaja ladina autorid, kipub ka Arnold vahel mõnda sõna või väljendit kasutama lühikese aja jooksul (mõnes järjestikuses peatükis) mitu korda, samas kui varem ega hiljem ei kasuta ta seda üldse või kasutab har-

⁴³ Miks see siin paikneb, on raske seletada muuga, kui et see laenatud tekst lihtsalt ei puutunud varem Arnoldile kätte; ristsõdadest ega Idamaadest 6.–7. raamatus rohkem juttu ei ole.

⁴⁴ Miks ta II redaktsioonis siiski siia sattus, jääb ikka selgusetu. Võib-olla peaks ta koos Idamaade kirjeldusega moodustama omamoodi *varia*-rubriigi. See muidugi seaks löögi alla oletuse, et just ja ainult II redaktsioon oli mõeldud Ratzeburgi Philippile, kuna sel puhul peaks Liivimaa peatükk olema pigem kuidagi silmapaistvamalt välja toodud.

⁴⁵ 7.9–11 on seotud tervikult 7.10 algusvormeliga *Post aliquot annos*, mis viitab vahetule jätkumisele; 7.9 jutustus algab samast ajast kui kogu 7. rmt (1204), seega võib öelda, et 7.9–11 kirjeldab Breemeni alal samas ajavahemikus toimunut kui 7.1–7 Saksa riigi sündmusi; 7.12 jätkab keisririigi ajalugu 1208. aastaga.

va. Liivimaa peatüki võrdlemine 5.–7. raamatuga, aga ka ülejäänud Arnoldi tekstiga andis järgnevaid esialgseid tulemusi: *multum contra ipsum* (sc. *episcopum*) *in curia Romana laborarent*, vrd. 5.21 *multum contra episcopum in curia Romana laboratum fuerat; bonum certamen certavit, cursum quoque felicem consummavit*, 5.24 *bono fine cursum certaminis terminasse* (ka 3.3 *certamen certasset, cursum consummasset*, ja 4.4 *bonum certamen certavimus et cursum consummasse felici perseverantia optamus*); *devotionem ... quo ... desudatum est*, 5.25 *omni devotione ... desudarunt; sacerdotes ... exhortationibus ... confortantes* (ka 1.3 *exhortationibus confortantes*), 5.25 *sacerdotes ... exhortationibus ... roboraverunt; profectio sive peregrinatio*, 5.26 *expeditionem seu peregrinationem; data copia mortis*, 5.28 *copiam dare* (3 korda); *orta fuit altercatio*, 5.29 *facta est altercatio; intestina simultas*, 6.1 *intestina bella* (ka 3.4 *intestina prelia*); *incredibili tormentorum genere*, 6.5 *hoc genere tormenti* (ka märtrite kohta); *impiger*, 6.14 sama sõna õiges tähenduses.

Toodud näiteist paistab, et kõige rohkem on Liivimaa peatükil sarnasust talle I redakt-sioonis vahetult eelnevate peatükkidega 5.25–29. Neis on juttu 1197–1198. aasta ristisõjast Pühale Maale, mis mõneti võib ka tingida leksikaalset sarnasust, kuid mõned kajad Liivimaa peatükist jäävad kõlama ka 6. raamatu algupooles, kus teemad on hoopis teised. Samal ajal võrdluses 7. raamatuga ei leidunud

esialgsel vaatlusel midagi sellist ning seega näib ka leksikaalne argument toetavat pigem peatüki algset paiknemist 5. raamatu lõpus. Sisulise läheduse tõttu on tavalisest rohkem leksikaalset sarnasust ka 3. ristisõja kirjeldusega 4. raamatus: 4.4 *manus suas Domino consecraverunt*, 4.7 *nobilis et ignobilis ... dives et pauper ... signati signo sancte crucis in remissionem peccatorum suorum iter arripiunt*, 4.8 *iter peregrinationis arripiunt*, 4.9 *siquidem inter tot et tanta prospera non defuerunt adversa*, 4.13 (ka 5.1) *expeditio illa sive peregrinatio*. Huvitaval kombel on Liivimaa peatükil suhteliselt palju sarnasust ka “Gregorius peccatoriga” (vt. märkused tõlke juurde). Ühtlasi näitab Liivimaa peatüki sõnastuse harmoneerumine ülejäänud kroonikaga ja “Gregorius peccatoriga” kindlalt, et Arnold on peatüki selle olemasoleval kujul ise kirjutanud, mitte ei ole lülitanud oma kroonikasse muutmata kujul kellegi teise kirjutatud ülevaadet.

Säilinud proloogi järgi on kroonika pühendatud Ratzeburgi piiskopile Philippile, kes vahetult pärast kroonika tõenäolist valmimisae- ga, aastal 1211, siirdus ristisõdijatega Liivimaale, kus viibis 1215. aastani, toimides ajuti ka Saksamaal viibiva piiskop Alberti asendajana.⁴⁶ See proloog on olemas kõigis käsikirjades, mille algus on säilinud: 1*, 4, 6, 7, 8; samuti võib aru saada, et see oli olemas ka käsikirjas nr. 2. Siiski on võimalik, et mõni teine eksemplar võis olla pühendatud ka mõnele teisele isikule või olla üldse ilma pühenduseta.⁴⁷ Igal juhul tun-

⁴⁶ HCL 15.1, 5, 12; 16.3; 17.1; 18.1, 3–5, 9; 19.5; vt. ka Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hg. F. G. v. Bunge. Bd. 1, 3, 6. Reval–Riga, 1853–1873 (edaspidi LUB), 1.20, 23, 35, 36, 38.

⁴⁷ B. U. Hucker. Die Chronik..., lk. 117, m. 67 lisab ka huvitava hüpoteesi, et pühenduskiri Philippile võiski olla ainult II grupi käsikirjadel: seda sel juhul kui käsikirjadele 1* (kirjutatud 1579) ja 2 (mille vanus on teadmata) oleks pühendus lisatud 1556. aastal ilmunud Schorkeli Helmoldi *editio princeps*’i järgi, kus olid ära trükitud ka Arnoldi esimesed peatükid. See on ilmselt siiski vale: Albert Krantz, kes “Saxonia” 7. raamatus kasutab Arnoldit põhiallikana, kirjutades kõigest samas järjestuses kui Arnold, on kasutanud käsikirja, milles Liivimaa peatüki asukoht vastab 5.30-le ja mis seega kuulus I rühma; Krantzi *Metropolis*’ele (Coloniae: ap. Calenium 1574, lk. 7a3 verso) lisatud allikate loetelus leidub aga ka *Continuator Helmoldi, episcopus Raceburgensis*, mis selgelt viitab Arnoldi käsikirjale, milles puudus autori nimi ja autoriks on ekslikult peetud pühenduskirja alguses seisvat Ratzeburgi piiskoppi (Arnoldi nime ses loetelus ei ole). Isegi juhul, kui see allikate loetelu ei pärine Krantzilt, vaid Metropolis 1548. a. ilmunud esmatrüki väljaandjalt J. Mollerilt, on see igal juhul koostatud Krantzi kasutatud materjali põhjal. Krantzist ja teda puudutavast varasemast kirjandusest vt.: H. Stob. Albert Krantz (1448–1517). Ein Gelehrter, Geistlicher und hansischer Syndikus zwischen den Zeiten. – Hansische Geschichtsblätter, 100 (1982), lk. 87–109. Jääb muidugi veel hüpoteetilise võimalus, et juba nii Krantzi kasutatud I tüüpi käsikirjale kui ka käsikirjale 1* (või nende ühisele arhetüübile, mis võis olla käsikiri 1) oli eessõna lisatud mõnest II tüüpi käsikirjast. Krantzi väärtust Arnoldi teksti kriitika jaoks pole minu teada uuritud.

dub selline pühendus üks ootamatumaid. Kroonika tekstis on Philippist juttu vaid üks kord (7.9), seoses tema ametisse astumisega, seejuures näib Arnold soovivat hoopis vastaskandidaati, toompraost Henrikut, keda nimetab *vir discretus et omni honore dignissimus*, ja kiidab tema tegusid. Senise piiskopi kaplani Philippi kohta ei ütle ta seejuures ühtegi head sõna, mainib üksnes, et ta sai ametisse tollase ilmaliku maaisanda Taani kuninga asehalduri Albrecht von Orlamünde toetusel, kuid sattus seejärel kuningas Valdemar II silmis ebasoosingusse, kui ta pärast pühitsemist kuninga ette ei ilmunud (*regi Waldemaro se non exhibuit*).

Paneb imestama, et Philippi ei nimeta Arnold ka Liivimaa peatükis koos Paderborni piiskopi Bernhard III (von Oesede [1204–1223]) ja Verdeni piiskopi Isoga (Yso, von Wölpe [1205–1231]), kuigi ta vastas samuti piiskop Alberti kutsele 1210. a. (HCL 14.4) ning saabus koos teiste piiskoppidega Liivimaale 1211. a. kevadel (HCL 15.1).⁴⁸ B. U. Hucker oletab, et selle põhjuseks on kroonika kirjutamise aja ja selle

Philippile adresseerimise seisukohast oluline seik, et Philipp võis anda oma palverännutootuse hiljem kui kaks ülejäänud piiskoppi: kui Bernhard ja Iso võisid seda teha juba kevadsuvel, siis Philipp viibis vähemalt 2. ja 16. mail Otto IV kaaskonnas Lombardias.⁴⁹ Piiskop Albert jõudis 1210. a. Liivimaalt Põhja-Saksamaale tõenäoliselt mail algul.⁵⁰ Millal ja kus ta sel suvel Saksamaal viibis, pole täiesti teada. Võib siiski arvata, et suurema osa aega oli ta Põhja-Saksamaal, Breemeni alal või selle ümbruses. Kuna teadaolevad järgmisel aastal Liivimaale siirduvad ristsõdijad pärinesid kõik Vestfaalist ja Breemenist, eelkõige aga Verdeni piiskopkonna alal olevast Lüneburgist,⁵¹ siis võib oletada, et peamiselt viibis Albert neis piirkondades, eelkõige aga ehk Breemeni–Verdeni–Lüneburgi alal, sest Vestfaalis oli ta teadaolevalt vähemalt mõnda aega ka pärast Roomast naasmist (vt. allpool). Lisaks osales ta enne sügise poole Rooma sõitmist ka Breemeni peapiiskopi valimistel;⁵² tõenäoliselt pidi see toimuma enne 23. augustit, kui suri samuti neil valimistel osale-

⁴⁸ Erinevalt Philippist osalesid nad ristsõjas vaid ühe aasta (HCL 15.3–7) ning pöördusid 1212. aasta kevadel Saksamaale tagasi (HCL 15.12).

⁴⁹ B. U. Hucker. Die Chronik..., lk. 112–113; Regesta Imperii, hg. J. F. Böhmer, J. Ficker, E. Winkelmann, Abth. 5, 1–3. Wagner, Innsbruck, 1881–1901, nr. 395, 402.

⁵⁰ HCL 14.1, 5 ja lk. 72, m. 4; Hucker paigutab Alberti jõudmise Saksamaale ilma seletusteta juba märtsi (samas); samuti G. Gnegel-Waitschies. Bischof Albert von Riga. Velmede, Hamburg, 1958 (Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien 2), lk. 170.

⁵¹ G. Gnegel-Waitschies. Bischof Albert..., lk. 99, m. 539; B. U. Hucker. Die imperiale Politik Kaiser Ottos IV – Visby-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins (hg. K. Friedland). Böhlau, Köln/Wien, 1987 (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, N. F. 32), lk. 54–56.

⁵² G. Gnegel-Waitschies. Bischof Albert..., lk. 97; Hamburgisches Urkundenbuch. 1. Bd. Hg. J. M. Lappenberg. Hamburg, 1842 (edaspidi Hamb. UB), 1.378–380; vrd. F. G. v. Bunge. Liv-, Est- und Curländische Urkunden-Regesten bis zum Jahre 1300. Duncker & Humblot, Leipzig, 1881 (edaspidi Bunge, Regesten), nr. 38; uus väljaanne L. Arbusow. III.–IV. Römischer Arbeitsbericht. – Latvijas Universitātes Raksti. Filol. un filos. fakultātes serija 1 (1929/31), lk. 87–91; 2 (1931–1933), lk. 283 ja m. 1 – paavsti vastused 30. oktoobrist Breemeni peapiiskopi valimise asjus. F. Koch. Livland und das Reich bis zum Jahre 1225, Posen, 1943 (Quellen und Forschungen zur baltischen Geschichte 4), lk. 31, m. 147 kaldub arvama, et Albert neil valimistel ei osalenud, ja toob selle kinnituseks: L. Arbusow. [Rez.] Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen ... – Kyrios 1 (1936), lk. 303. Tsiteeritud kohas juhib Arbusow tähelepanu siiski üksnes Ammanni ekslikule viitele, justkui kirjutatuks Alberti osalusest ka Läti Henrik, vt.: A. M. Ammann. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski's. Roma, 1936 (Orientalia Christiana Analecta 105), lk. 128 ja m. 2. Et Albert koos Lüübeki piiskopi, Breemeni toomkapiitli, dekaani ja praostiga siiski kuulus peapiiskop Gerhardi valimise initsiaatorite hulka, näitab selgelt paavsti kirjade sõnastus, milles on korduvalt viidatud nimetatute saadetud kirjadele ja palvetele ning tegutsemisele, vt. ka E. Pitz. Papstreskript und Kaiserreskript im Mittelalter. Niemeyer, Tübingen, 1971 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 36), lk. 44–45.

nud Lüübeki piiskop Dietrich.⁵³ Et neil valimistel ei osalenud Breemeni toomkapiitli ning Riia ja Lüübeki piiskopi kõrval Ratzeburgi piiskop, kes oli samuti Breemeni sufragaan, näitab ilmselt seda, et ta ei olnud selleks ajaks veel Breemeni alale kohale jõudnud.⁵⁴ Kuna Albert on asjaosalisist ainuke, kes tollal teadaolevalt Roomas käis, siis kandis tõenäoliselt just tema sellest paavstile ette; ja et paavsti kirjad on adresseeritud veel teadmises, et piiskop Dietrich elab, pidi Albert Rooma poole teele asuma enne tema surma. Valimised toimusid ilmselt Breemenis, sest paavsti kirjade järgi otsustades võttis neist osa Breemeni toomkapiitel, kuid midagi ei ole teada Taani võimu all oleva Hamburgi toomkapiitli osalusest.⁵⁵ Pärast vähemalt kaks kuud kestnud reisi pidi ta olema Roomas enne 20. oktoobrit, kui paavst andis välja bulla Liivimaa piiskopi ja Mõõgavendade Ordu maavalduste-tüli lahendamise kohta.⁵⁶

Philipp saabus 29. juunil koos Meisseni markkrahvi Dietrichiga Petersbergi augustiinlaste konventi Halle lähedal, kuhu jäi vähemalt 1. juulini; arvestades reisiks kuluvat aega, oli ta Lombardiast Saksimaale äsja saabunud.⁵⁷ Rohkem temast enne 4. detsembrist teateid pole.

Seega võis Albert tõesti kohtuda Iso ja Bernhardiga ajavahemikus maist juulini, Philippiga juuli teises pooles või augustis, nii et Arnoldini teated sellest enne kroonika lõpetamist enam ei jõudnud. Kuna Albert startis Rooma suunas ilmselt vahetult pärast peapiiskopi valimisi, võis ta Philippiga kohtuda veel ka teel. Põhimõtteliselt võis Philipp ristsõjatootuse anda ka alles pärast Alberti naasmist Roomast Saksamaale; lahkunud pärast 30. oktoobrit Roomast, oli Albert 21. detsembril juba Kappenbergis Vestfaalis.⁵⁸ Teise seisukoha järgi liitusidki kõik kolm piiskoppi Albertiga alles talvel, et 18. novembril ekskommunitseeritud keisrist Ottost eemale hoida: on teada, et 1211. aasta algul viibis Albert vähemalt Paderborni piiskopi lähikonnas.⁵⁹ Varasema tootuse teevad siiski tõenäolisemaks kolm asjaolu. Esiteks nimetab Henrik teadet Verdeni, Ratzeburgi ja Paderborni piiskopi oodatava saabumise kohta juba 14.4, 1210. aasta kevadsuve sündmuste hulgas – seega võib arvata, et sõnum selle kohta jõudis Liivimaale juba navigatsiooniperioodil 1210. a., mitte koos erakorralise talvise maismaapostiga talvel 1211. aasta alguses, millest on eraldi juttu peatükis 14.13 (14. ptk. viimane

⁵³ Osalejaid ei ole küll nimetatud nimepidi, vaid üksnes ameti järgi, kuid et Lüübeki piiskoppi on nimetatud enne Liivimaa oma, võib aru saada, et tema staaž piiskopina oli pikem kui Liivimaa omal; seega ei saanud tegemist olla Lüübeki uue piiskopi Bertholdiga. Erinevalt paavsti kirjas mainitud Lüübeki piiskopist vältis Berthold ametisse asudes ka seisukoha võtmist ühe või teise poole kasuks tülis Breemeni peapiiskopi koha pärast, vt. E. Gatz (hg.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198–1448*. Duncker und Humblot, Berlin, 2001, lk. 350. (Sellele jäljaandele tuginev üldjuhul ka kõnealuse ajavahemiku Saksa piiskoppide ametiaastate ja standardse nimekuju osas.)

⁵⁴ Seal polnud ka Schwerini piiskoppi, kes neil aastail üldiselt üldse oma piiskopkonnas ei viibinud, vt. E. Gatz (hg.). *Die Bischöfe...*, lk. 700–701.

⁵⁵ H.-O. Gaethke. *Knud VI...*, T. 2, lk. 18 oletab, et kuna ei ole teada, et Hamburgi toomkapiitel poleks osalenud, siis ta järelikult osales.

⁵⁶ LUB 1.16–17; vrd. HCL 14.13.

⁵⁷ *Chronicon Montis Sereni*. MGH SS 23, lk. 177–178; Hucker, kes seda kroonikat pole kasutanud, paigutab Philippi jõudmise Saksamaale kõige varem juuli algusse või keskpaika (samas).

⁵⁸ LUB 1.56; dateeringu kohta *Livländische Güterurkunden*. Bd. 1. Hg. H. v. Bruiningk, N. Busch. Riga 1908 (LGU) 1.3.

⁵⁹ Piiskoppide värbamist pärast Alberti Roomast naasmist oletavad nt. G. Gnegel-Waitschies. *Bischof Albert...*, lk. 98; F. Benninghoven. *Der Orden der Schwertbrüder*. Böhlau, Köln/Graz, 1965 (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 9), lk. 116; vrd. *Westfälisches Urkunden-Buch*, Bd. 4, Bearb. R. Wilmans. Regensburg, Münster, 1874, nr. 47 (=Bunge, Regesten 40). Kas ja millal Otto IV esialgne ekskommunikatsioon Saksamaal teatavaks sai ning millised tagajärjed võisid sel antud juhul olla, on raske otsustada; ametlikult ja avalikult kuulutas Innocentius III selle välja alles 31.03.1211, vt.: *Ryccardus de S. Germano*. *Chronica*. MGH SS 19, lk. 334; A. Potthast. *Regesta Pontificum Romanorum a MCXCVIII ad MCCCIV*. Vol. 1. Decker, Berolini, 1874 (edaspidi Potthast), nr. 4213. Kaaluvaid argumente selle seisukoha vastu vt. ka B. U. Hucker. *Die imperiale Politik...*, 55. HCL 15.12 nimetab Otto ekskommunitseerimist põhjusena, mille pärast Philipp jäi erinevalt ülejäänud kahest piiskopist Liivimaale ka pärast 1211/12 palverännuaasta möödumist, aastaks 1212–1215, kuid seda ei tohiks segi ajada Philippi Liivimaale saabumise ajenditega.

teade, seega ilmselt jõudis ta kohale suhteliselt vahetult enne Maarja-aasta lõppu 25. märtsil 1211 või isegi hiljem, arvestades seda, et selle peatüki sündmused ulatuvad veel aprilli, tõenäoliselt maissegi). Teiseks, Arnold ei nimeta Liivimaa piiskopi ja Mõõgavendade Ordu tüli lahendust, mis tüli osaliste naastes Roomast Saksamaale 1210.–1211. a. talvel pidanuks olema juba teatavaks saanud.⁶⁰ Kuna ka Henrik teatab paavstilt saadud “privileegide” saabumisest (14.13) juba enne piiskoppide saabumist (15.1), võib arvata, et need said ka Põhja-Saksamaal teatavaks kohe, kui Roomas käinud sinna jõudsid. Võimalik, et kui tüli lahendus oluks käes, poleks Arnold sellest enam juttu teinudki. Unustada ei tohi ka seda, et siinkohal kirjutab Arnold erandlikult täiesti kaasaegseist sündmusist: 1210. a. sai ta neist teada – informeerijaks ilmselt Lüübeki kaudu Rooma poole reisinud ühe või teise või mõlema poole esindajad – ja samal aastal ka kirjutas neist; seega ei ole tegu ajas või ruumis liiga kaugete ja tähtsusetute asjadega, nagu väidab Damus.⁶¹ Seega pidi kroonika enne vaenupoolte naasmist Põhja juba valmis olema. Kolmandaks ei maini Arnold Lüübeki piiskopi Dietrichi surma 23.08.1210, mida ta kahtlemata oleks pidanud tegema; seetõttu tuleb kroonika valmimisajaks

pidada hiljemalt augustit 1210.⁶² Eespool sai juba viidatud B. U. Huckeri hüpoteesile, et kroonika tellis Arnoldilt Otto IV; selle järgi pidi Arnold Otto ülesandel saatma hiljem ühe eksemplari ka Ratzeburgi Philippile, et innustada teda ristsõtta minema.⁶³ Olgu Ottoga kuidas on, kuid kroonika pühenduseksemplari saab Philippi Liivimaale siirdumisega seostada küll, ükskõik kas see sugenes kellegi kõrvalise või Arnoldi enda algatusel.⁶⁴ Vähemalt kahel puhul võisid Arnold ja Philipp 1210. a. lõpus ja 1211. a. algul ka isiklikult kokku puutuda. 4. detsembril 1210 tegi Holsteini (ja Orlamünde) krahv Albrecht annetuse Lüübeki benediktiini kloostrile (mille abt oli Arnold).⁶⁵ Pole teada, kas vastav ürik on välja antud Lüübekis või Ratzeburgis; tunnistajate seas on esimene Ratzeburgi Philipp, järgneb 4 Ratzeburgi ja 2 Lüübeki kanoonikut, lisaks 2 aadlikku Ratzeburgist ja krahvi kaaskondlased. On tõenäoline, et ka Arnold oli vastuvõtjana annetuse tegemise juures. Teiseks, on ilmne, et Liivimaale sõitis Philipp Lüübeki kaudu, nii et ka siis oli tal veel viimane võimalus Arnoldiga kokku puutuda.⁶⁶ Lõpuks ei saa olla siiski täiesti kindel, et Philipp oma eksemplari üldse kätte sai: ühtegi käsikirja Ratzeburgiga mingil viisil seostada ei saa.

⁶⁰ R. Damus. *Die Slavenchronik...*, lk. 210, ja B. U. Hucker. *Die Chronik...*, lk. 115, oletavad küll, et selle avaldas piiskop Albert koos Verdeni, Paderborni ja Ratzeburgi piiskopiga alles 1211 suvel Liivimaale jõudnuna, vrd. LUB 1.18; see ürik aga kinnitab üksnes maade jagamise, mis on tehtud juba paavsti otsuse põhjal, nimetamata seejuures paavsti bulla teisi sisulisi punkte, vrd. H. Hildebrand. *Die Chronik...*, lk. 80 ja m. 1.

⁶¹ R. Damus. *Die Slavenchronik...*, lk. 210.

⁶² B. U. Hucker. *Die Chronik...*, lk. 114–115.

⁶³ Kuna kõik kolm ristsõtta siirduvat piiskoppi olid Otto IV lähedased toetajad ja Philipp saabus otse keisri õukonnast, järeldeb Hucker (*Die imperiale Politik*, lk. 54–55), et ka Liivimaale saabusid nad Otto ülesandel.

⁶⁴ Võimalikest kõrvalisist initsiaatoreist tuleksid kõne alla ka Valdemar II õepoeg ja kindlamaid toetajaid Holsteini valitseja Orlamünde Albrecht, kes pärines Staufide-meelsest suguvõsast ning oli nii Arnoldi kloostris kui ka Ratzeburgi piiskopitooli suur soosija (vt. H.-O. Gaethke. *Knud VI...*, T. 2, lk. 36–38); samuti Arnoldilt sama aja paiku “Gregoriuse” tõlke tellinud Otto IV vend ja Valdemari õemees Lüneburgi Wilhelm; miks mitte ka Lüübeki piiskop Dietrich, Welfide passiivne vastane (vt. E. Gatz (hg.). *Die Bischöfe...*, lk. 350), kellega Arnoldil olid head suhted ja kes oli üks ta peamisi informante. (Vt. R. Damus. *Die Slavenchronik...*, lk. 245.)

⁶⁵ UB Stadt Lübeck, 2.4.

⁶⁶ Kahjuks on dateerimata ja lokaliseerimata ürik, millega Philipp teeb Ratzeburgi kirikule annetusi oma surma puhuks; üriku kaaskinnitajad on Verdeni piiskop Iso ja Lüübeki Berthold, tunnistajaks Schwerini krahv Gunzelin ja kaks aadlimeest (*Meklenburgisches Urkundenbuch*. Hrsg. von dem Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd. 1. Schwerin, 1863 (edaspidi *Mekl. UB*), 1.203); väljaandja on selle dateerinud ajaga enne Liivimaale tulekut (1211. a. algus), mis tundub ka kõige tõepärasem; sel juhul paneb ainult imestama, et Philipp ei nimeta sõnagagi palverännakule (ristisõtta) minekut; samuti ei räägiks ühegi asjaosalise teada olevad eluloolised andmed (kui jälgida nende liikumisi ürikute põhjal) vastu ka selle väljaandmisele 1215, kui Philipp naasis Liivimaalt ja siirdus edasi Rooma poole. Sinna ta aga ei jõudnudki, kuna suri 14/15. novembril tõenäoliselt Veronas. (*HCL* 19.6; vrd. H. Hildebrand. *Die Chronik...*, lk. 11, m. 1.)

5.30 (7.8) Liivimaa pööramisest.

Pean kohaseks talletada usklike mälestuses ja mitte minna vaikides mööda vagadusest ja vaevast, milles paljud vaimulikud on valanud higi paganate juures,⁶⁷ keda nimetatakse liivlasiks; ning külvates Jumala sõna seemneid, nägid nad vaeva, et see rahvas lakkaks ebajumalaid teenimast. Me nägime, et just nende visaduse tõttu ilmus palju abilisi, kellest osa läks palverännakule,⁶⁸ osa loovutas oma vara, et Kristuse külv võrsuks viljakas ja lämmatakse ohtra lõikusega⁶⁹ kuradi raiheina.⁷⁰ Aga selle ettevõtmise esmane algataja oli Segebergi kanoonik isand Meinard,⁷¹ keda Issanda kõne sütitas sellele uskmataule rahvale Issanda rahu kuulutama ja teda usu soojusega vähehaaval läitma. Kui see hea mees oli seal mõne aasta koos kaupmeestega käinud ja pühendunud vagalt oma tegemistele,⁷² tundis ta, et Issanda käsi pole jõuetu⁷³ ja ta kuulajate vagadus on väga suur. Pöördudes seepärast Breemeni kiriku poole, mida siis valitses peapiiskop isand Hartvic, teatas ta peapiiskopile endale ja samuti toomkapiitlile oma püüdlusest ja oma kuulajate vagadusest, et ta ei peaks jätkama alustatud tööd õigusega ega heakskiiduga. Nemad, lootes, et ta istutades ja kastes soetab juurdekasvu Issandale,⁷⁴ saatsid ta paganaile kuulutama ja ülendades ta ühtlasi piiskopiametisse, tugevdasid teda suuremate õigustega. Külvates siis alandliku ja vagana oma kuulajatele sõna seemneid, noomides, manitsedes,⁷⁵ rohkem siiski manitsedes, murdes paganate kanguse, juhtis ta Jumala heakskiidul, mitte vähem kinkide kui julgustustega, nende südamed vähehaaval sinna, kuhu tahtis.

(7.9)⁷⁶ Sõna lihakssaamise 1186. aastal asutas auväärne mees Meinard niisiis Liivimaal piiskopitooli, mis nimetati Õnsa Jumalaema Maarja kaitse alla, kohas, mille nimi on Riia. Ja kuna see koht on maa headuse⁷⁷ tõttu külluslik paljude rikkuste poolest, ei ole seal kunagi puudunud Kristuse teenijad ega uue kiriku istutajad. Sest see maa on põldudel viljakas, karjamaadelt rikas, jõgedega niisutatud, samuti piisavalt kalarikas ja puudega metsane.⁷⁸ Ka Loccum abt isand Bertold, jätnud kõrge vaimuliku ameti, püüdes ka ise sõna seemneid paganaile külvata, asus mitte väsimata

⁶⁷ Lad. *laborem multorum religiosorum quo ... desudatum est*, vrd. Ecl 2.19 *in laboribus meis quibus desudavi* ja Ez 24.12 *multo labore sudatum est*.

⁶⁸ Lad. *peregrinando; peregrinatio, peregrinare* on siinkohal järjekindlalt tõlgitud 'palverännak, palverännakule minema'; samas tuleb arvestada, et keskaja keelepruugis tähistas sama sõna sageli ka 'ristisõda' kui palverännaku sõjalist vormi, kuid vahel ka lihtsalt 'reisi, rännakut'.

⁶⁹ Lad. *multa messe*, vrd. Ier 40.12, Mt 9.37 (= Lc 10.2, kontekstiks apostlite läkitamine).

⁷⁰ Lad. *diaboli zizania*, vrd. Mt 13.24–30 ja 36–40 (mõistujutt raiheinast ja selle seletus); nii see kui ka eelmises märkuses viidatud väljend *multa messe* esinevad mh. ka LUB 1.13, vt. kokkuvõte.

⁷¹ Käesolevas tõlkes on säilitatud piiskoppide nimekuju sellisena, nagu nad on originaalis, loobudes vaid ladina käändelõppudest; paavstide nimed ja kohanimed on tänapäeval eestikeelses tekstis tavaliselt kasutataval kujul. Saatesõnas on ka piiskoppide nimed standardiseeritud tänapäevasele kujule.

⁷² Lad. keeles sõnademäng *cum negotiatoribus ... suis negotiis*.

⁷³ Lad. *manum Domini non invalidam*, vrd. Nm 11.23 *numquid manus Domini invalida est*.

⁷⁴ Lad. *plantando et rigando incrementum Domini percipere*, vrd. 1Cor 3.6(–8) *ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*; ka Paulus kasutab seda kujundit ristikoguduse kasvamise kohta.

⁷⁵ Lad. *arguendo, obsecrando*, vrd. 2Tim 4.2 *argue obsecra*; sõnad on üsna mitmeti tõlgendatavad; kuna Meinhardi meetodeid pole pikemalt kirjeldatud, järgib tõlge 1999. a. Piiblit.

⁷⁶ Käsikirjades on sel kohal taandrida, tühik, värviline initsiaal vm. uue alajaotuse algusele viitav märk. Lisaks on käsikirjas 7 rubrum *De fundacione episcopatus in Livonia* ('Piiskopkonna asutamisest Liivimaal') ja käsikirjas 3 *De eodem* ('Samast', st. samast, millest eelmises peatükis).

⁷⁷ Lad. *beneficio terre*, vrd. Greg. pecc. 1.13–4 *propter terre beneficia*.

⁷⁸ Lad. *abundans pascuis, irrigua fluviis*, vrd. HCL 4.5 *aquis et pascuis irrigua* (sõnademäng kohanimega Riga); lad. *arboribus nemorosa*, vrd. Nm 13.21 *nemorosa an absque arboribus*, Nm 24.6 *ut valles nemorosae, ut horti iuxta fluvios inrigui*, samuti Idc 1.15 *terram ... inriguam aquis*.

tuna (*sic!*)⁷⁹ selle töö kallale. Seepärast sai ta Jumala armu kaasabil mõningaile paganaile vägagi meelepäraseks. Nad panid ses mehes tähele just armurikast eluviisi,⁸⁰ kainet mõõdukust, tasast kannatlikkust,⁸¹ samuti karskuse voorust, kuulutamise visadust, sõbralikku lahkust.

Seepärast peale isand Meinnardi (*sic!*) lahkumist, kes, nagu eespool öeldud, võitles head võitlust ning lõpetas õndsalt oma elutee,⁸² kuna siis kõigile, nii vaimulikele kui ka rahvale, oli teada isand Bertoldi eluviis, soovisid nad üksmeelselt, et ta saaks lahkunu koha. Ta läheb Breemenisse ja pühitsetakse piiskopiks. Talle määratakse töö jaoks elatiseks ka 20 marka igaaastast tulu samas kirikus. Tema visa kuulutamise tõttu võtsid mõnedki ülikud ja aadlikud, püharisti märgiga märgistatuna, ette palverännaku teekonna, et paganate jõude maha suruda, või pigem allutada Kristuse teenimisele. Ei puudunud ka preestrid ja vaimulikud, kes kinnitasid neid oma julgustustega ja töotasid, et kui nende püsivust õnnistatakse, jõuavad nad töötatud maale. Ja kuna Jeruusalemma sõjakäik või palverännak paistis siis puuduvat,⁸³ lubas isand paavst Coelestinus selle töö toetuseks, et kõik, kes on töötanud minna nimetatud palverännakule, ühineksid selle teekonnaga, kui ainult neile endale ka sobib, ja nad ei saaks Jumalalt vähemat pattude andeksandmist. Seepärast koguneb arvukalt kõrgemaid ja madalamaid vaimulikke, rüütleid, kaupmehi, vaeseid ja rikkaid kogu Saksimaalt, Vestfaalist ja Friisimaalt, kes, soetanud Lüübekis laevad, relvad ja toiduained, jõudsid välja Liivimaale. Ja kui õnnis kirikupea viib sõjaväe Kristuse teenijaid varitsevate uskmataste vastu, langeb ta koos vähestega, ainult kahega, jumalakartmatute kätte, tapetakse ja pärjatakse, nagu loodame, kirkuse ja auga⁸⁴ – sest ta leegitses surma igatsusest.

Nii nagu esmase saatuse autasu välja ta teenis,
niisama kätte tal' esmase surmangi võimalus anti.⁸⁵

Pärast seda järgmisel päeval, kui tapetute kehad üles otsiti, leiti piiskopi keha puutumatu ja rikkumatuna, kuigi teised kehad olid kärbsed ja usse täis, kuna ilm oli palav. Seepärast maeti ta Riia linnas suure hala ja pidulike matustega.

Pärast seda ülendati lahkunu toolile Breemeni kanoonik isand Albert. Kuigi ta oli veel õitsvas noorukieas, paistis ta välja kommete suure küpsuse poolest.⁸⁶ Ja kuna ta oli kõrgest soost mees, vendade ja sõpradega ehitud,⁸⁷ oli tal Issanda viinamäel palju abilisi. Ja mul pole lihtne väljendada, kui suurt armu ta leidis kuningate ja suurnike juures, kes abistasid teda raha, relvade, laevade, toiduainetega. Nende seas pühitsesid oma käed Issandale Lundi peapiiskop isand Andreas, Paderborni Bernard ning Verdeni Yso. Samuti saavutas ta apostellikult toolilt, et kui ta leiab vaimulikke mehi ja Jumala sõna jagajaid kas munkade või regulaarkanoonikute või teiste vaimulike seisustest,⁸⁸ võiks ta nad teha oma töö juures abilisteks. Seepärast järgnesid talle ülisuur

⁷⁹ Lad. *non impiger*, mõeldud on muidugi just 'väsimatult, innukalt'.

⁸⁰ Lad. *considerabant ... gratiam conversationis*, vrd. 1Pt 3.2 *considerantes ... conversationem; gratiam conversationis* võiks mõista ka 'eluviisi meeldivust'.

⁸¹ Lad. *modestiam patientie*, vrd. Col 3.12 *modestiam patientiam*.

⁸² Lad. *bonum certamen certavit, cursum ... consummavit*, vrd. 2Tim 4.7 *bonum certamen certavi, cursum consummavi*.

⁸³ Vt. kommentaar.

⁸⁴ Lad. *gloria et honore coronatur*, vrd. Ps 8.6 ja Hbr 2.7, 9.

⁸⁵ Lad. *fuerat data copia mortis*, vrd. Ovidius. *Metamorphoses* 11.786 *non est data copia mortis*.

⁸⁶ Lad. *Qui cum adhuc iuvenili floreret etate, magna morum pollebat maturitate*, rütmilises riimproosas; vrd. ka Greg. pecc. 2.9.426 *pollens probitate*, ja 2.13.607–608 *etatis maturitas nec non et morum gravitas*.

⁸⁷ Lad. *ornatus fratribus et amicis*, vrd. 1Mcc 2.17 *ornatus filiis et fratribus*.

rahvahulk⁸⁹ ja arvukas rüütlivägi. Ja kui ta viis sageli suvisel ajal sõjaväe Kristuse risti vaenlaste vastu, ei alistanud ta mitte ainult liivlasi, vaid ka teisi barbarite rahvaid, nii et ta võttis neilt pantvange ja nad sõlmsid temaga rahulepingud. Niisiis kasvas Jumala kirik Liivimaal auväärse mehe Alberti läbi, hästi seatuna praostide,⁹⁰ kihelkondade, kloostrite poolest. Ning paljud, töötades karskust ja soovides sõida ainult Jumala eest, umbkaudu templirüütlite eeskujul⁹¹ kõigest lahti öeldes, andsid end Kristuse sõjateenistusse ja hakkasid oma riietel kandma oma töötuse⁹² märki mõõga kujul, millega nad Jumala eest võitlevad. Tugevnedes nii hingelt kui ka arvult, said nad Jumala vaenlasile mitte vähese hirmuga kardetavaks. Ei puudunud ka jumalik halastus, mis tugevdas omade vankumatut usku ja näitas seda tõe märkidega. Nimelt mõned vastristituist võeti kinni nende oma hõimust vaenlaste poolt, kes üritasid neid kingituste ja meelitustega varasema eksimuse juurde tagasi kutsuda. Kui aga need kuidagi järele ei andnud, vaid otsustasid rikkumatult ülima visadusega järgida vastuvõetud usu sakramente, mõrvati nad usumatut liiki piinadega. Oma usutunnistusega kinnitasid nad paljusid, sest väga paljud ülistasid nende pärast Jumalat. Tõsi, sellise edu kõrval ei puudunud ka hädad. Nimelt⁹³ vene vürstil Polotskist oli kunagi tavaks neilt liivlasilt andamit koguda, mida piiskop talle keelas. Seetõttu ta tegi tihti tõsisid kallaletungesellele maale ja sageli nimetatud linnale. Aga Jumal kaitses omi alati aitajana ahistusaegadel.⁹⁴ Ometi tõusis isand piiskopi ja eelnimetatud vendade vahel, keda nimetatakse Jumala rüütleiks, mingi sisemine vaen ja mingi imelik vaidlus. Nii ütlesid vennad, et neil on õigus kolmandale osale kõigist paganate maist, mille piiskop suudab omandada kas kuulutamise sõna või sõjakäigu vägivallaga. Kui piiskop neile sellest täielikult keeldus, tekkis nende vahel tõsine lahkeli, nii et nad nägid tema vastu Rooma kuurias palju vaeva, aga ka isand piiskop jäi oma seisukoha juurde.

(järgneb)

Kaspar Kolk

(1971)

Õppinud Tartu Ülikoolis ajalugu ja klassikalist filoloogiat, lõpetanud 1996 klassikalise filoloogina. 1996–1999 oli magistriõppes. Tegutsenud peamiselt vabakutselise tõlkijana ja täitnud õppeülesandeid Tartu Ülikoolis.

⁸⁸ Lad. *sive de ordine monachorum, sive regularium canonicorum vel aliorum religiosorum*; võiks tõlkida ka 'kas munkade või regulaarkanoonikute seisusest või/ja teiste vaimulike (vaimulike ordude liikmete) seast ...'. Mõeldud on tsistertsilasi, regulaarkanoonikuid ja templirüütlite reegli järgi elavaid mõõgavendi; vrd. Innocentius III bulla 12. oktoobrist 1204 (LUB 1.14 ja Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hg. F. G. v. Bunge, nr. 19) ja vt. kommentaar.

⁸⁹ Lad. *multitudo maxima*, vrd. Io 6.5.

⁹⁰ Vt. kommentaar.

⁹¹ Lad. *forma quadam Templariorum*, võib mõista ka 'umbkaudu templirüütlite reegli järgi'.

⁹² Lad. *professionis*, võib mõista ka ülekantud mõttes '(vaimuliku) ordu'.

⁹³ Lad. *inter hec prospera non defuerunt adversa. Siquidem ...*, samad sõnad Greg. pecc. 1.3.151–153.

⁹⁴ Lad. *adiutor in oportunitatibus*, vrd. Ps 9.10.